

Miroslav K a z í k (Trnava – Moravany nad Váhom)

FUNKČNÝ ČLEN „INDIVIDUÁLNA CHARAKTERISTIKA“ V MODELOVEJ INTERPRETÁCII ŽIVÝCH OSOBNÝCH MIEN SLOBODNÝCH OSÔB V PAPERADI

FUNCTIONAL ELEMENT “INDIVIDUAL CHARACTERISTICS” IN THE MODEL INTERPRETATION OF THE LIVING PERSONAL NAMES OF SINGLE PERSONS IN PAPERAD

The article analyses individual characteristics in the living personal names of single persons in part of Paprad: Stará Turá Kopanica (western Slovakia). In this location and class are documented individual characteristics according to properties, occupation, previous owner or inhabitant of the house, origin and abode, nicknames arisen from surnames and individual characteristics with different or unclear motivation which make up to 40 % of functional elements “individual characteristics”. 66,67 % of the individual characteristics are without family motivation, 33,33 % are with family motivation, 66,67 % has family motivation after father and 20 % after mother. One of each characteristic is after grandfather and grandmother. Individual characteristic is the second least frequent functional element of single persons in Paprad.

Keywords

onomastics, living personal names, Paprad

V príspevku charakterizujeme funkčný člen individuálna charakteristika v triede slobodných osôb v staroturianskej osade Paprad na západnom Slovensku.

Podľa V. Blanára a J. Matejčíka sa individuálna charakteristika vyznačuje antroponymickými sémantickými príznakmi [+ jednotlivec bez vzťahu k iným (príbuzným/nepříbuzným) osobám] a [- dedičnosť]. Týmito príznakmi sa vydeľujú individuálna charakteristika i rodné (krstné meno) oproti ostatným členom ako individuálne, nededičné funkčné členy. Individuálna charakteristika podobne ako živé rodinné meno a meno domu je ustálené užším spoločenským úzom. Pomerne zriedkavé sú prípady, že jazyková forma nepoukazuje na mužského/ženského nositeľa. Pri výbere a tvorení individuálnej charakteristiky sa môžu uplatňovať hodnotiace postoje pomenovateľov, pokiaľ ide o expresívnosť [+ konotatívnosť] a pokiaľ ide o tzv. spoločenskú príznakovosť [+ spoločenské zaradenie a hodnotenie].¹⁾ Individuálna charakteristika môže byť v niektorých prípadoch dedičná, má vzťah k iným, zväčša príbuzným osobám.

¹⁾ V. Blanár – J. Matejčík, Živé osobné mená na strednom Slovensku (1. diel). Designácia osobného mena, Bratislava 1978, s. 29.

CH^v a CHⁿ (ale často i CH^z) zväčša býva jediným funkčným členom živého mena, zriedka sa spája aj s krstným menom. V priamych i opisných živých menách sa môže spájať aj s inými funkčnými členmi, napr. s apelatívom: napr. v Papradi *sinovia pani Učiteľki Bjesikovej*. Pri CH^z sa stáva, že viacero ľudí má rovnaké povolanie. Na presnú identifikáciu sa potom používajú aj iné funkčné členy (alebo živé meno s jediným funkčným členom je charakteristické pre jednu osobu). Nezmenený názov toponyma, resp. miesto bydliska pri CH^p vždy vyžaduje iné funkčné členy. Ak je funkčný člen CH^p obyvateľské meno, vyskytuje sa zvyčajne samostatne, ale ak sa jedným obyvateľským menom pomenúva viac osôb, zákonite dochádza k tomu, že k funkčnému členu CH^p pristupuje iný funkčný člen. Ak je funkčný člen CH^p etnonymum, vyskytuje sa buď samostatne, ale častejšie s druhým funkčným členom, keďže obyvateľov tejto národnosti môže byť v obci viac. V Papradi sa nevyskytuje. (Ak sa CH^p stalo živým rodinným menom, môže sa objaviť s ďalším funkčným členom.) Niekedy na pôvod môže poukázať aj pre dané územie netypický tvar krstného mena.

Rozlišujeme individuálne charakteristiky podľa telesných a duševných vlastností, podľa trvalého alebo dočasného zamestnania, záľuby, záujmu, podľa pôvodu a bydliska, podľa bývalého majiteľa alebo obyvateľa domu, suseda (nie je totožný s nositeľom mena), nejasnú a inú individuálnu charakteristiku, podobne ako V. Blanár²⁾ (ten navyše ešte CH podľa obľúbeného domáceho zvierat'a), pridávame však prezývky (charakteristiky) z rodného mena a priezviska, ktoré vyčleňujú aj iní autori (napr. Knappová, Bauko, členenie u poľských autorov, v angloamerickej jazykovede) a uvádzajú sa aj v 2. časti monografie *Živé osobné mená na strednom Slovensku*.³⁾ V. Blanár a J. Matejčík⁴⁾ píšú, že „sú obce, v ktorých sa priam prejavuje tendencia menom nejako charakterizovať pomenovaného a takmer každej osobe sa popri iných menách dostane nejakej prezývky, keď inak nie, tak aspoň modifikovaním rodného mena alebo priezviska. J. Matejčík⁵⁾ zistil 21 pomenovacích motívov individuálnej charakteristiky – fyzická vlastnosť, psychická vlastnosť, priezvisko, rodné (krstné) meno, príbuzenský vzťah, etnické meno, obyvateľské meno, toponymum, príznaková reč, prerieknutie, obľúbené jedlo, obľúbené zviera, rastliny, živočíchy, záľuba slova, záľuba v rýme, povolanie, pôvod, významné osobnosti, literárne postavy, situácia, neznáme, nejasné.

²⁾ V. Blanár, *Teória vlastného mena*, Bratislava 1996, s. 170.

³⁾ V. Blanár – J. Matejčík, *Živé osobné mená na strednom Slovensku*. I. 2. Distribúcia obsahových modelov, Martin 1983.

⁴⁾ V. Blanár – J. Matejčík, o. c. v pozn. 3, s. 600.

⁵⁾ J. Matejčík, *Psycholingvistické aspekty živých osobných mien*. In: M. Majtán (ed.), *Zborník referátov z X. slovenskej onomastickej konferencie (13.–15. septembra 1989 v Bratislave)*, Bratislava 1991, s. 215–225.

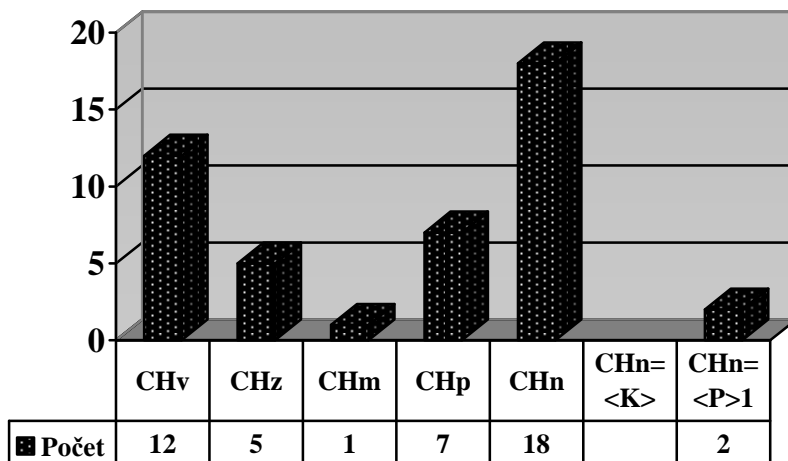
Tabuľka 1 – Individuálna charakteristika ako FČ v modeloch a živých menách (Prvé číslo udáva počet v modeloch, druhé v živých menách)

FČ	V jedno- členných	V dvoj- členných	V troj- členných	V štvor- členných	Spolu
CH ^v	1/6	2/2			3/8
CH ^v / \langle MD \rangle	1/1	1/1			2/2
CH ^v ₁			1/1		1/1
CH ^v ₄		1/1			1/1
CH ^z	1/1		1/1		2/2
CH ^z ₁				1/1	1/1
CH ^z ₁₁				1/2	1/2
CH ^m		1/1			1/1
CH ^p			1/1	1/1	2/2
CH ^p / \langle MD \rangle			1/1		1/1
CH ^p / \langle RMD \rangle		1/1			1/1
CH ^p ₁			1/2		1/2
CH ^p ₄₄				1/1	1/1
CH ⁿ	1/9				1/9
CH ⁿ /RM	1/1				1/1
CH ⁿ /MD		1/1			1/1
CH ⁿ ₁	1/2	1/1		1/1	3/4
(CH ⁿ :MD) ₁		1/1			1/1
CH ⁿ ₁ /RMD		1/1			1/1
[(CH ⁿ :MD) ₃] ₁₁		1/1			1/1
CH ⁿ = \langle P \rangle ₁		2/2			2/2
Spolu	6/20	13/13	5/6	5/6	29/45

S FČ CH je jednočlenných 6 modelov a 20 živých mien, dvojčlenných 13 modelov a živých mien, trojčlenných 5 modelov a 6 živých mien, štvorčlenných 5 modelov a 6 živých mien. Viac ako jeden funkčný člen individuálna charakteristika v modeloch a živých menách nie je.

Bez príbuzenskej motivácie je 66,67 % FČ CH (30), s príbuzenskou motiváciou 33,33 % (15). 66,67 % FČ CH s príbuzenskou motiváciou má motiváciu podľa otca (10), 20 % podľa matky (3), po jednej sú charakteristiky podľa starého otca a podľa starej matky.

**Individuálna charakteristika v živých menách v triede
slobodných - Paprad**

Individuálne charakteristiky podľa vlastností (12) tvoria 26,67 % FČ CH, individuálne charakteristiky podľa zamestnania (5) 11,11 % FČ CH, individuálne charakteristiky podľa predošlého majiteľa alebo obyvateľa domu 2,22 % (1), individuálne charakteristiky podľa pôvodu a bydliska 15,56 % (7), prezývky z priezvisk (2) 4,44 % FČ CH a individuálne charakteristiky s inou alebo nejasnou motiváciou (18) 40 % FČ CH.

Individuálna charakteristika podľa vlastnosti je v 8 živých osobných menách:

<i>Krídelko</i> (má rád krídelká)	CH ^v
<i>Salám</i> (konzumuje stále salám)	CH ^v
<i>Ježiš</i> (má dlhé vlasy)	CH ^v
<i>Sandokan</i> (má dlhé vlasy)	CH ^v
<i>Lud'ek Sobota</i> (podobá sa)	CH ^v
<i>Herkules</i> (je pevný, mohutný)	CH ^v
<i>Dušan Milionár</i> (keď mal 10 rokov, chválil sa, že má milión na vkladnej knižke)	K + CH ^v
<i>Starí mládenci Konečníci</i>	CH ^v + <P ₁ > = RMD.

Spojenie *Starí mládenci* stojí medzi apelatívnymi členmi a individuálnymi charakteristikami. Zaradujeme ho k individuálnym charakteristikám, lebo označuje vlastnosť pomenovaných. Je synonymom k slovu *slobodní*.

Individuálna charakteristika prechádza na časť mena domu v živých menách:

<i>Cigán</i> (je čierny)	CH ^v / <u><MD></u>
<i>Janko Cigán</i>	<u>K</u> + CH ^v / <u><MD></u> .

Vlastnosť otca a starého otca je vyjadrená v individuálnych charakteristikách v živých menách:

<i>Milanov Tatrankov sin</i>	(K + CH ^v) ₁ + A
<i>Tatrankov vnuk</i>	CH ^v ₄ + A.

(Otec *Tatranka* mal rád keksy *Tatranky*.)

Individuálna charakteristika podľa zamestnania je v jednom trojčlennom živom mene a podľa záľuby je v jednom jednočlennom živom mene:

Frigo (podľa auta, chodí na starých autách) CH^Z
Olga Učiteľka Strelcých $\langle K \rangle + CH^Z + \langle RM_1 \rangle = MD$.

Povolanie otca je vyjadrené v živom mene:

Vladova Stolárova córka Z bitovki $(\underline{K} + CH^Z)_{1+} A + MD = CH^P$

a povolanie matky v živých menách:

sinovia pani Učiteľki Bjesikovej $A + (A - CH^Z + P_3 = RMD \langle \rangle)_{11}$
dvojčátka pani Učiteľki Bjesikovej $A + (A - CH^Z + P_3 = RMD \langle \rangle)_{11}$.

Individuálna charakteristika podľa suseda je v živom mene:

Roháčkéch pri Černákovi $\langle RM_1 \rangle = P + CH^m$.

Individuálna charakteristika podľa pôvodu a bydliska je v živých menách:

Jaro z Raškoveho $\underline{K} + CH^P / \langle RMD \rangle$
Jano Durec Pri obchode $\underline{K} + P_1 + CH^P$
Jarov sin Nad zbrojnicou $K_1 + A + CH^P / -MD$
z Koščálých dolini Jarov Nemcov sin $CH^P + (\underline{K} + P = RMD : MD)_1 + A$.

Individuálna charakteristika je v jednom prípade i súčasťou mena domu (*Jarovi Nad zbrojnicu*) a v jednom prípade z nej vychádzajú časti mena rodiny a mena domu (*Raškovaných na Salaši, Raškovanom na Salaši*).

Individuálna charakteristika podľa pôvodu otca je v živých menách:

Mišov sin z Raškoveho $\underline{K}_1 + A + CH^P_1$
Mišova céra z Raškoveho $\underline{K}_1 + A + CH^P_1$

a individuálna charakteristika podľa pôvodu alebo bydliska starej matky v živom mene:

Žofi Zemaných z Jazvín vnuk $(\underline{K} + RM_3 = P + CH^P)_{44} + A$.

Prezývky z priezvisk sú v živých menách bratov:

Peter Klbo $K + CH^n = \langle P_1 \rangle$
Palko Klbo $\underline{K} + CH^n = \langle P_1 \rangle$.

Prezývka *Klbo* vznikla „odseknutím” koncovej časti priezviska *Klbečka* a pridaním antropoformantu *-o*. Vzhľadom na antropoformant možno o nej uvažovať ako o hypokoristiku z priezviska.

Individuálna charakteristika s nejasnou motiváciou je v živých menách:

Dido CH^n
Beni CH^n
Zlatičko CH^n
Jogurt CH^n

<i>Siki</i>	CH ⁿ
<i>Srnka</i>	CH ⁿ
<i>Televízor</i>	CH ⁿ
<i>Pleva</i>	CH ⁿ
<i>Kíšo</i>	CH ⁿ
<i>Šošon</i>	CH ⁿ /RM
<i>Ščefan Devátí</i>	<K> + CH ⁿ /MD.

Okrem ostatného živého mena ide o prezývky používané mladou generáciou. Živé meno *Šošon* označuje osobu narodenú v 60. rokoch 20. storočia, zvyšné označujú mužov narodených od roku 1973 do roku 1987. Priezvisko nositeľa prezývky *Kíšo* je Matušík, preto prezývka mohla vzniknúť tak, že sa k trom posledným hláskam priezviska čítaným retrográdne (*kíš-*) (inverzia) pridal antropofomant *-o*. Príklady prezývok tvorených inverziou uvádzajú i V. Patráš⁶⁾ (Púček → *Kečup*, Plch → *Chlp*), M. Ološtiak⁷⁾ (Katina → *Anitak*) a S. Pastyřík⁸⁾ (Miloš → *Šolim*).

Individuálne charakteristiky s nejasnou motiváciou podľa otca sú v šiestich živých menách:

<i>Plch</i>	CH ⁿ ₁
<i>Plško</i> (antropofomant <i>-ko</i> s patronymickou funkciou)	CH ⁿ ₁
<i>Majo Sikáč</i>	<u>K</u> + CH ⁿ ₁ /RMD
<i>Plchov sin</i>	CH ⁿ ₁ + A
<i>Šišková céra</i>	(CH ⁿ : MD) ₁ + A
<i>Jano Mikulec Plchov sin</i>	<u>K</u> + P ₁ + CH ⁿ ₁ + A.

Individuálna charakteristika s nejasnou motiváciou podľa matky, ktorá je odvodená z charakteristiky jej manžela, je jedna:

<i>Šiški céra</i>	[(CH ⁿ : MD) ₃] ₁₁ + A.
-------------------	---

Priame charakteristiky podľa vlastností a zamestnania a záľub v triede slobodných v Papradi vznikli proprializáciou bez pridania antropofomantu, zriedka pridaním an-

⁶⁾ V. Patráš, Sekundárne pomenovania (prezývky) a ich sociolingvistický rozmer vo formalizovaných mikrospoločenstvách. In: S. Ondrejovič (ed.), Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica slovacca 2, Bratislava 1996, s. 49.

⁷⁾ M. Ološtiak, O jazykovej motivácii prezývok. In: M. Ološtiak (ed.), Lexikálna sémantika a derivatológia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. Prešov 5. decembra 2000, Košice 2007, s. 168.

⁸⁾ S. Pastyřík, Studie o současných hypokoristických podobách rodných jmen v češtině, Hradec Králové 2003, s. 87.

tropoformantu (*Milionár* z apelatíva *milión* antropoformantom *-ár*), ale aj transonymizáciou (z antroponým – *Ježiš*, *Sandokan*, *Lud'ek Sobota*, *Herkules*, *Frigo*, z etnonyma – *Cigán*). Zdá sa, že transonymizáciou mohli vzniknúť charakteristiky s nejasnou motiváciou *Dido* a *Beni*. V individuálnej charakteristike podľa suseda *pri Černákovi* je antroponymum suseda – *Černák*. Individuálna charakteristika podľa pôvodu a bydliska je tu vyjadrená 1. predložkou a názvom osady (z *Jazvín*) alebo chotárnym názvom (z *Raškového*, z *Koščáléch dolini*), 2. predložkou a apelatívom (názvom budovy) (*Nad zbrojnicou*, *Pri obchode*).

Charakteristiky príbuzných osôb sa tvoria slovotvorne antropoformantmi *-ov*, *-ova*, gramaticky genitívom singuláru substantíva (ženského rodu – *Učitelki*, *Šiški*). Funkčný člen charakteristika podľa pôvodu a bydliska vyjadrená predložkou a toponymom si v živom mene príbuznej osoby zachováva tvar genitívu (z *Raškového* – CH^P₁, z *Jazvín* – CH^P₄₄).

Individuálne charakteristiky sú v tvare nominatívu singuláru substantíva mužského rodu (životné), raz aj nominatívu plurálu (*Starí mládenci*), raz v nominatíve singuláru substantíva ženského rodu (*Učitelka*), v genitíve singuláru substantíva (ženského rodu – *Učitelki*, *Šiški*, z *Koščáléch dolini*, stredného rodu – z *Raškového*) a plurálu (ženského rodu – z *Jazvín*), v lokáli singuláru substantíva mužského rodu (životné – *pri Černákovi*, neživotné – *Pri obchode*), v inštrumentáli singuláru substantíva ženského rodu (*Nad zbrojnicou*) a v tvare nominatívu singuláru posesívneho adjektíva mužského (*Tatrankov*, *Plchov*) a ženského rodu (*Stolárova*, *Šiškova*). Sú tu využité predložky *z*, *pri*, *nad*.

Nárečové prvky sú v neprítomnosti mäkkých konsonantov (*d* miesto *d'* – *Krídelko*, *mládenci*, *Učitelka*, *Učitelki*, *Devátí*, *t* miesto *t'* – *Zlatičko*, *l* miesto *l'* – *Učitelka*, *Učitelki*, *Pleva*) a dvojhlások *ie* (*Krídelko* miesto *Kríd'ielko*) a *ia* (*Devátí* miesto *Ďeviatí*). Nárečový je aj tvar kolektívneho posesíva s príponou *-éch* (z *Koščáléch dolini*).

Individuálna charakteristika v triede slobodných osôb v Papradi má relatívne nízke zastúpenie (8,26 %), je druhým najmenej frekventovaným funkčným členom (po mene domu).

Vysvetlivky

Rodné (krstné) meno: **K** – úradná podoba, **K** – hypokoristická podoba, <**K**> – nepravidelná zmena, inojazyčná, nárečová alebo nespisovná podoba.

Priezvisko: **P** – úradná podoba, **P** – neúradná forma, ktorá sa končí na sufixy *-ech*, *-ka*, *-ích* (označenie sa používa, ak sú **RM** a **MD** odvodené od iného základu alebo sa nepoužívajú), <**P**> – nepravidelná hlásková zmena priezviska, **P** = **RM**, **P** = **MD**, **P** = **RMD** – priezvisko má zhodnú antropolexému s 1. menom rodiny, 2. menom domu a 3. menom rodiny a menom domu.

Rodinné meno (**RM**):

RM = MD, RM = P – rodinné meno má antropolexému zhodnú s 1. menom domu, 2. priezviskom.

Meno (do) domu (MD).

Individuálna charakteristika (CH). Motivačné príznaky individuálnej charakteristiky: ^v – telesné alebo duševné vlastnosti, ^z – trvalé, dočasné alebo bývalé zamestnanie, stav, záľuba, záujmy, ^p – pôvod a bydlisko.

Rozlíšenie MD a CH^p/- Člen, ktorý sa (potenciálne) stáva zložkou MD, nemení predložku, keď sa stáva súčasťou živého mena.

Apelatívny člen (A).

Príbuzenské pomenovacie motívy: 1 – otec; 11 – matka; 3 – manžel, druh, priateľ; [3] – prvý manžel; 33 – manželka, družka, priateľka; 4 – starý otec; 44 – stará matka; 5 – svokor, test; 55 – svokra, testiná; 7 – brat. Číselný index 2, ktorý označuje príznak rodiny ako celku (pri P, RM, MD), sa neoznačuje. (Pri zdvojenom indexe zaznačujeme aj index 2, napr. 1/2, 11/2.)

+ – znamienkom plus sa pripájajú jednotlivé funkčné členy, ktoré spolu tvoria jeden model

* – funkčný člen sa predpokladá

<> – funkčný člen sa používa v skrátenej alebo ináč adaptovanej podobe

() [] – do zátvoriek sa dávajú funkčné členy, ktorými sa pomenúva jedna osoba (obyčajne pri opisnom pomenovaní)

⁰ – používa sa fakultatívne

: – uvedené funkčné členy sa spolu používajú aj v nasledujúcom pomenovaní rodiny alebo domu

/ – lomka ukazuje, že pomenovacím východiskom je symbol na ľavej strane. Funkčný člen na pravej strane ukazuje uplatnenie v dnešnej antroponymickej sústave.

= – funkčné členy pred znamienkom „rovná sa“ a za znamienkom sú antroponymickou lexémou zhodné a vzťahujú sa na tenže denotát. Na ľavej strane sa uvádza funkčný člen, ktorý sa pokladá za slovotvorné východisko.

Časť živého osobného mena, kde sa dostáva vyjadrenie bydliska podľa budovy a podľa polohy, ktoré je tiež v mene domu, ale v živom osobnom mene je iná predložka ako v mene domu, modelujeme ako MD = CH^p.

Ako RM<>, RM<> = P značíme, ak je funkčný člen rodinné meno (s antropobázou priezviska), no pomenovanie rodiny a domu je už rozšírené o vyjadrenie miesta.

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Nám. J. Herdu 2

917 01 Trnava

Slovensko

mirokaz@post.sk